

Каблова Т. Б.

аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

МУЗИКОЗНАВЧА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕРМІНУ КОМПОЗИЦІЯ (ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПРИНЦИПІВ КОМПОЗИЦІЇ)

Анотація. В статті розглянуто музичну композицію, як найважливішого засобу побудови музичного твору. Проаналізовано головні тенденції у її дослідженні, порушені питання щодо принципів композиції.

Ключові слова: музична композиція, музична форма, принципи композиції.

Аннотация. Каблова Т.Б. Музыкаловедческая интерпретация термина композиция (к вопросу о принципах композиции). В статье рассмотрена музыкальная композиция, как важнейшего средства построения музыкального произведения. Проанализированы основные тенденции в ее исследовании, затронуты вопросы о принципах композиции.

Ключевые слова: музыкальная композиция, музыкальная форма, принципы композиции

Annotation. Kablova T.B. Musicological interpretation of the term composition (to the question of the principles of composition). The article is devoted to the definition of musical composition as an important means for constructing a musical opus. Analyzes the main tendencies of research compositions, the issues on the principles of composition.

Key words: musical composition, musical form, principles of composition.

Постановка проблеми. Створення художнього твору у будь-якій області мистецтва неможливе без композиційної побудови, без приведення до цілісності і гармонії усіх його частин, усіх його компонентів. Композиція - найважливіший засіб побудови цілого. Це поняття є актуальним для усіх видів мистецтв. Слово композиція в сучасних словниках художніх термінів трактується як побудова художнього твору, зумовленою специфікою виду мистецтва, змістом, призначенням твору і задумом художника. Головну творчу задачу для себе художник формулює, як необхідність гармонійно поєднати слово і образ, логос і мелос, сюжет і його втілення, зміст і форму композиції. Усвідомлення особливості терміну "композиція" можна виявити в роботах дослідників багатьох видів мистецтва. В. Фаворский при аналізі образотворчого мистецтва розділяє поняття «конструкція» як абстрактне представлення форми і «композиція» як результат симультанного синтезу, пов'язаний з цілісним художнім чинном [1, с.56].

П. Флоренский також протиставляє ці поняття: «Те, що говорить про себе сама дійсність, є конструкція. Те, що говорить про цю дійсність художник, є композиція, розглядаючи композицію як опору, на основі якої реалізується план розгортання виразних засобів» [2, с.121]. М. Бахтін називає композицією структуру твору, що розуміють телеологічне, як таку, що здійснює естетичний об'єкт [3, с.269]. Ю.Лотман під композицією розуміє «синтагматичну організованість сюжетних елементів» структура художнього тексту. Та далі «парадигматичне вичленення елементів цього рівня повинне передувати вивченню синтагматичної їх узгодженості» [4, с.203]. При цьому філософ вказує, вичленення сюжетних елементів залежить від основних опозицій, які можуть бути виділені тільки в межах заздалегідь обмеженого семантичного поля - простору. Відношення форми до змісту у єдності естетичного об'єкта має своєрідний персональний характер, а естетичний об'єкт є певною своєрідною та здійсненою подією, що є результатом дії та взаємодії творця й змісту.

Музичне мистецтво процесуальне по своїй природі, використовує поняття композиції в декількох значеннях. По-перше, це написання музики засноване на закономірностях побудови музичного твору, що склалося в ході історичного розвитку. При цьому музичний твір має бути не набором використаних, звичайних музичних оборотів, а художнім цілим, що відповідає естетичним запитам суспільства. В музичному мистецтві в основі вивчення композиції лежать дослідження пов'язані з формою музичного твору, а саме як структурного елементу, що має значення щодо цілісності сприйняття (у працях В.Холопова, В. Задерацького, Л. Мазеля, В. Медушевського), поняттям «форми-кристалу» (Б.Асаф'єв), як автономне явище, що несе в собі смислоутворювальне значення (В. Бобровський, Є. Назайкинський, О. Соколов).

Актуальність зумовлено тим, що поняття композиція музичного твору не має чіткого визначення і це становить проблеми щодо розуміння принципів необхідних для аналізу композиції.

Надійшла до редакції 13.12.2012

Мета даної роботи розглянути основні напрями вивчення композиції музичних творів та зробити спробу назвати деякі принципи композиції.

Результати дослідження. У сучасному музикознавстві можна виділити два типи трактування даного поняття. Перше це розуміння композиції як елемента форми, що несе в собі структурне значення для цілісного сприйняття твору. На це вказують Л.Мазель, В.Медушевський, В. Задерацький, В. Цуккерман. К. Руч'євська. Композиція виступає як форма в узькому значенні, як організація матеріального субстрату твору, матеріальних звукових процесів, по суті це спосіб існування змісту в матеріалі певного виду мистецтва. Задерацький підкреслює, що до неї включено «синтаксичну організацію, характер пропорцій, розміщення контрастів, кульмінацій та цезур, ритм, чергування стійких та нестійких структур, відношення до симетрії» [5, с. 17]. Тобто перш за все це об'єктивізація музичного твору, а саме побудова, співмірність художнього твору, засоби організації музичних образів, що виходять з вищого смислового, об'єднуючого їх принципу. При цьому сам образ, що охоплюється цим поняттям, з'являється як складноорганізоване явище цілісності музичного твору.

Інший ракурс трактування поняття композиції втілений у працях В. Бобровського, Є. Назайкинського, О. Соколова. Згідно думки дослідників композиція набуває сенсоутворювального значення в процесі становлення твору, «служить для втілення художнього змісту і управління слухацьким сприйняттям» [6, с. 29].

Виступає як спосіб існування і організації музичного змісту, передусім, його вищого-ідейно-емоційного рівня. В. Бобровський вводить наступні два терміни: композиційна форма як принцип і композиційна форма як даність. Тобто перша трактується як загальний керівний принцип тематичних зіставлень і тематичного розвитку, а друга як результат дії цього загального принципу в процесі втілення художньої ідеї. При цьому, загальні закономірності усіх композиційних форм реалізуються за допомогою зіставлення і розвитку різних типів виразності, видів психологічних станів, пов'язаних з втіленням художньої ідеї цього твору. Є. Назайкинський наголошує, що «композиція є тією специфічною частиною творчого процесу, яка не лише визначає результат - композиційну структуру твору, але й складає центральну ланку самої роботи композитора» [7, с.14]. Більше того, саме логіка музичної композиції також як і інтонаційний синтаксис, згідно Назайкинському є тим загальним для композитора, виконавця і слухача моментом, який «дозволяє бачити в творі змістовний процес розвитку образів, емоцій і думок, дає можливість відповідно до композиторського задуму збудувати режисерський план виконання або поетично, проникливо описати художні враження від почутого» [7, с.6]. Тобто автор розглядає композицію як цілісну узагальнену модель твору, «реалізований в творі часовий план його розгортання, що характеризується у рамках вищого масштабно-тимчасового рівня сприйняття особливим ритмом в послідовності частин, їх функціональними

співвідношеннями, і служить разом з іншими сторонами ідеям втілення художнього змісту і управління слухацьким сприйняттям» [7, с.49]. Автор має на увазі, що композиція набуває самостійно значущості, виходить за межі тільки структурно організації, становить важливу частину в ідейному формуванні художнього твору у цілому.

Таким чином одним з головних завдань композиції є організація художньої форми твору. Гармонізуючи форму, композиційна побудова тим самим збагачує зміст і підвищує цінність твору в цілому. Композиція є одночасно категорією змісту, (оскільки виявляє сенс), і категорією форми (оскільки гармонізує форму). Спираючись на вищезазначене, можливо відокремити риси пов'язані з поняттям композиції це узгодженість, логічність, цілісність, гармонічність. Остання, як цілісна система представляє собою певний зв'язок елементів і утворює в результаті їх взаємодії узагальнювальну інтеграційну властивість цілого. Отже, завданням композиції є поєднання компонентів у художньо-естетичну цілісність, розуміння її як чинника, який, замикаючи на собі і архітектонічний, і процесуальний аспекти, стає основою організації музичного твору. Такий підхід дозволяє трактувати композицію як певне розташування частин, елементів і образів твору в деякій значущій тимчасовій послідовності, яка ніколи не буває випадковою і завжди несе змістовне і смислове навантаження.

Для визначення основних принципів композиції слід зазначити, в чому виражається композиційна побудова. Композиційна побудова включає: з'ясування центру композиції і підпорядкування йому інших частин твору; об'єднання окремих частин твору в гармонійній єдності; супідрядність і угруповання з метою досягти виразності і пластичної цілісності твору. Таким чином композиційний аналіз повинен розглядати єдність тексту (твору) як неподільного цілого, яка забезпечується усіма рівнями його організації. Як вказує Н.Щербакова: «Розглядаючи композицію як головний засіб організації усіх процесів музичного твору, необхідно враховувати, що будь-який художній об'єкт є цілісним» [8]. Тобто її елементи перебувають у чіткому логічному підпорядкуванні, і цілком залежать від заданої цілісності. Водночас семантична значимість будь-якого компонента художньої системи, логічна детермінованість зв'язків у межах кожного локального рівня вказують на їх відносну автономність. При цьому завжди існує кульмінаційне ядро, домінуюче явище, що є носієм основного авторського задуму. Але безумовно основною метою створення музичного твору є гармонічне втілення останнього в конкретний логічний ряд: ідея – композиція – цілісність (згідно Н.Щербакової). Його наявність стає своєрідним гарантом того, що цілісна авторська концепція повною мірою реалізується в цілісний художній твір незалежно від того, чи трактується цілісність у традиційному сенсі, чи як явище з іншими законами організації, досить поширене в сучасному художньому просторі. На основі вищевикладеного можна зробити висновки, що два напрями трактування композиції дають можливість аналізувати останню з позицій формально-

структурного та смислового, ідейного аналізу. Можна припустити наступні ознаки композиції художнього твору: принцип ієрархічності і доцільності; єдності і цілісності; домінанти, супідрядність частин в цілому. Окремо слід підкреслити принцип гармонії. Він включає в себе не просто цілісне уявлення та сприйняття твору як формального явища, а скоріше формування сенсу твору в культурно-історичному континуумі. Також необхідно підкреслити, що принципи розглядаються як структура що наділяється ідейним сенсом музичного твору, має значення в створенні гармонічної цілісності, та включає твір в культуру певного часу.

Висновки. Таким чином, можна говорити що композиція як план і схема побудови твору, як співвідношення і організація його розділів, частин, як супідрядності цілого та його елементів, властива художній формі твору будь-якого виду мистецтва. Пов'язуючи структуру з феноменом музичного твору, певним типом культури, вона дозволяє включити формоутворення в широкий культурно-історичний контекст, а також досліджувати його в системі мистецької комунікації, що укладає в собі процеси творчості, виконання та сприйняття художніх творів.

Композиція не лише вибудовує форму твору й виступає узагальненням великої кількості власне творчих асоціацій, але й є взаємодією мистецтва з широким життєвим досвідом людини, із законами природи, соціальною і індивідуальною психологією, з природними умовами і передумовами. Зазначені принципи композиції дозволяють розглядати не просто елементи структури, а перш за все значення в розкритті сенсу, ролі структурних елементів що дозволяє пізнати музичну даність як художнє явище.

Література:

1. Соколов О.В. Морфологическая система музыки и ее художественные жанры: автореф. дис. ... докт. искусствоведения : спец.17.00.02 / О.В.Соколов. — М., 1995.— 39 с.
2. Флоренський П. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях.//П. Флоренський. — М, 1993. — 321 с.
3. Бахтин М.М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве [1924].//Бахтин М. М. Работы 20-х годов. — Киев, 1994. С.259-318.
4. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. / Ю.М. Лотман. — Л.: Просвещение, 1972. — 272 с
5. Задерацкий В. Музыкальная форма. / В. Задерацкий. — М. : Музыка, 1995. — Вып. 1.— 541 с.
6. Бобровский В. Функциональные основы музыкальной формы. / В.Бобровский. — М. :Музыка, 1978. — 333с.
7. Назайкинский Е. В. Логика музыкальной композиции. / Е.В. Назайкинский— М.: Музыка, 1982. — 319 с., нот.
8. Щербакова Н.Ю. Принципы композиційної цілісності у вокальній творчості Ю.Іщенко : автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 17.00.03 / Н.Ю. Щербакова; Нац. муз. акад. України ім. П.І.Чайковського. — К., 2009. — 20 с. — [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://www.orgsun.com/avtoreferati-dissertatsii-mistetstvo/a142.php> - Назва з екрану за станом на 22.01.2013